

una llengua per a

Guia de recursos per un tracte igualitari en la llengua

Ajuntament
de Figueres
Alt Empordà

Dona i Gestió de la Igualtat

ÍNDEX

Presentació

1. Introducció

2. Consideracions prèvies

2.1. Gènere i sexe

2.2. Sexisme i androcentrisme

3. Usos lingüístics sexistes i androcèntrics

3.1. Ús del masculí com a genèric: la dona invisible

3.2. Professions, oficis, càrrecs i ocupacions: la secretària i el director

3.3. Jerarquies i asimetries: quan uns valen més que les altres

3.4. Adjectivació dels sexes: home intel·ligent i fort busca dona atractiva i sensible

4. Recursos per no discriminar

4.1. Del lèxic

4.1.1. Substantius

4.1.1.1. Tipologia

4.1.1.2. Usos sexistes

4.1.1.3. Recursos dels substantius

4.1.1.4. Representació gràfica de les formes dobles abreujades

4.1.1.5. La concordança

4.1.1.5.1. Amb els articles

4.1.1.5.2. Amb els adjectius

4.1.2. Adjectius

4.1.3. Pronoms

4.2. De la redacció

4.2.1. El tractament de vós

4.2.2. Fórmules per evitar participis i substantius sexuals

4.2.2.1. Redacció alternativa

4.2.2.2. Eliminació

4.2.3. Expressions despersonalitzades

4.2.4. Tipologia de textos

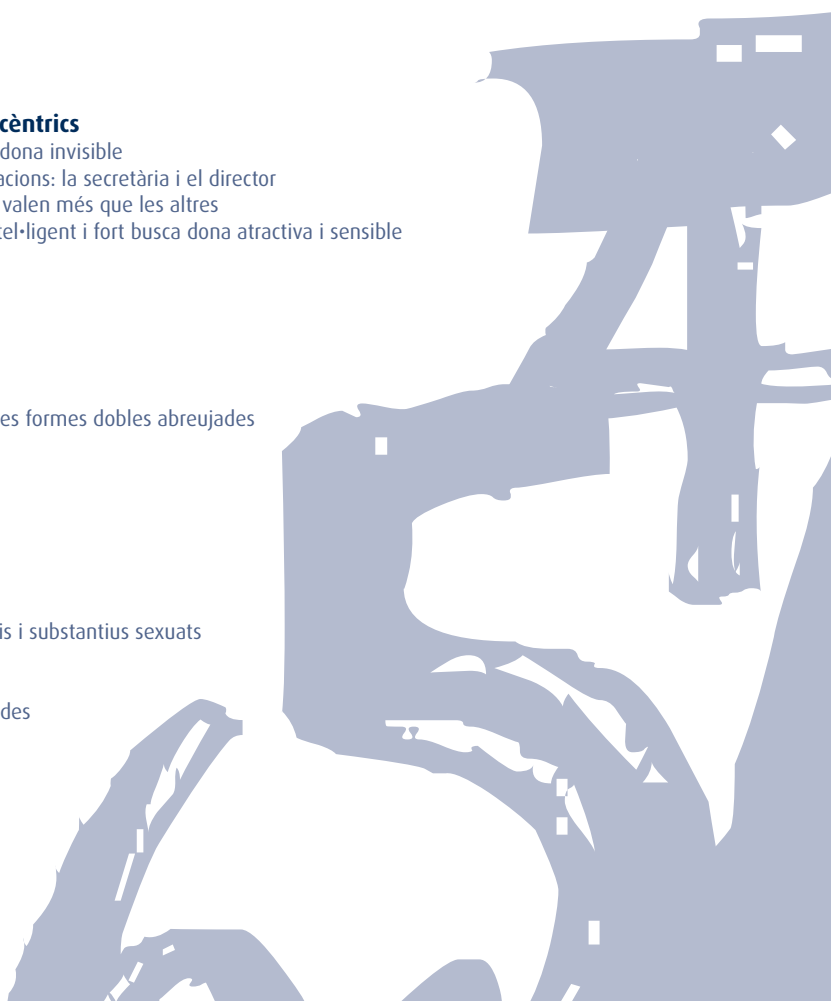
4.2.4.1. Textos tancats

4.2.4.2. Textos oberts

5. Quadres

6. Terminologia de gènere

7. Bibliografia

Introducció

*Amb el cos empalat
en eix de fosques pàtries
fugen i arriben
a pàtries més benignes.
Però els ulls, orfes
de llum, percacen àvids
l'engruna verge
d'una màtria abolida.*

Maria-Mercè Marçal

Per existir plenament cal tenir un lloc en la llengua.

Eulàlia Lledó

Amb les dues cites anteriors n'hi hauria prou per justificar aquesta guia. D'una banda, en la cita de Maria-Mercè Marçal hi ha el reclam de la feminitat oblidada com a base i part de les societats humanes, i en la paraula *màtria* es fa explícita la capacitat creadora de la llengua per designar realitats noves, amagades o imaginades. D'altra banda, la cita d'Eulàlia Lledó ens recorda que existir vol dir tenir nom, perquè és amb les paraules que edifiquem el pensament i és amb paraules que transmetem socialment les experiències i la nostra visió de la realitat.

La igualtat entre sexes, entesa com a igualtat d'oportunitats de ser i participar en tots els àmbits d'una societat des de la diferència que enriqueix i complementa, s'ha de reflectir en la llengua. En part com a mirall d'uns canvis que es van produint i en part com a llavor d'un pensament en què l'equitat entre homes i dones vagi calant enfront del pensament esbiaixat pel pes de tants anys d'història durant els quals la feminitat i les dones han viscut eclipsades.

Convé saber, doncs, que quan usem la llengua triem unes formes lingüístiques concretes, i que en la tria correm el risc d'excloure; malauradament massa sovint són les dones, les excloses, per tradició i per inconsciència. Amb aquesta guia d'una banda pretenem identificar usos lingüístics discriminatoris per raó de sexe i d'altra banda oferir-vos algunes estratègies lingüístiques per evitar-los. En els quadres de l'apartat 5 intentem esquematitzar aquestes estratègies a fi de tenir-ne una visió global en el mínim espai.

Esperem que us sigui útil i que d'alguna manera contribueixi a fer-nos més destres en l'ús de la llengua per fer-ne un mirall fidel del món i la humanitat sencera des d'una mirada més justa i integradora.

2.

Consideracions prèvies

2.1. Gènere i sexe

2.2. Sexisme i androcentrisme

Quan fem una llengua triem entre paraules i combinacions de paraules. Sovint aquesta tria no és innocent perquè hi aboquem, amb consciència o no, càrregues ideològiques. L'androcentrisme i el sexisme són dos fenòmens amb càrrega ideològica discriminatòria que, tradicionalment, han perviscut en l'ús de la llengua. Conèixer-los bé, de quina manera els manifestem i amb quines estratègies podem evitar-los pot contribuir a minimitzar-ne la pervivència en el llenguatge i, de retruc, en la societat.

Abans de tractar aquests fenòmens, convé tenir ben delimitats alguns conceptes que, d'una manera o altra, des d'un vessant o altre, hi tenen a veure.

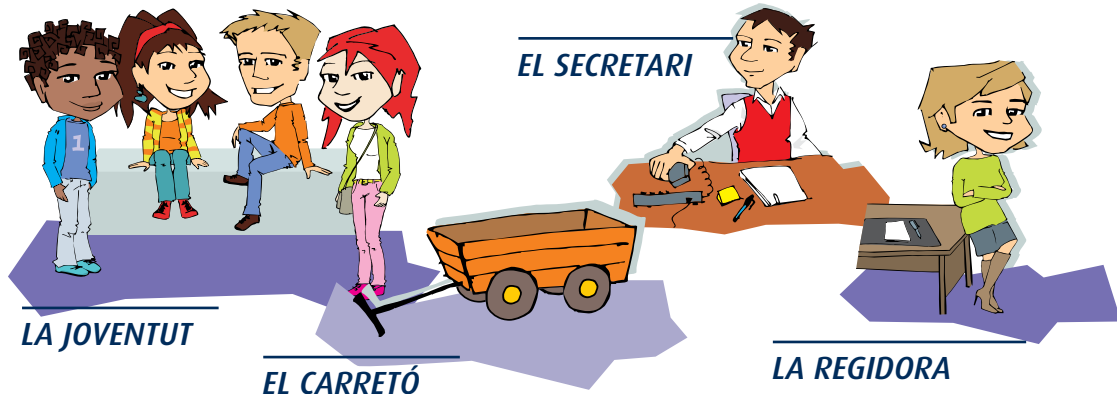
2.1. Gènere i sexe

El català, com a llengua romànica, és una llengua de gènere; és a dir, els substantius, adjectius, articles i pronoms varien segons el gènere. Si bé el llatí en distingia tres —masculí, femení i neutre—, el català bàsicament n'ha conservat dos —masculí i femení—, i només en els pronoms trobem flexions del gènere neutre.

GÈNERE	CATEGORIA GRAMATICAL			
	SUBSTANTIU	ADJECTIU	ARTICLE	PRONOM
femení	taula	simpàtica	les	la qual
masculí	cor	escàs	un	el qual
neutre	-	-	-	la qual cosa, allò

El gènere com a concepte gramatical, doncs, se circumscriu dins del domini de la lingüística.

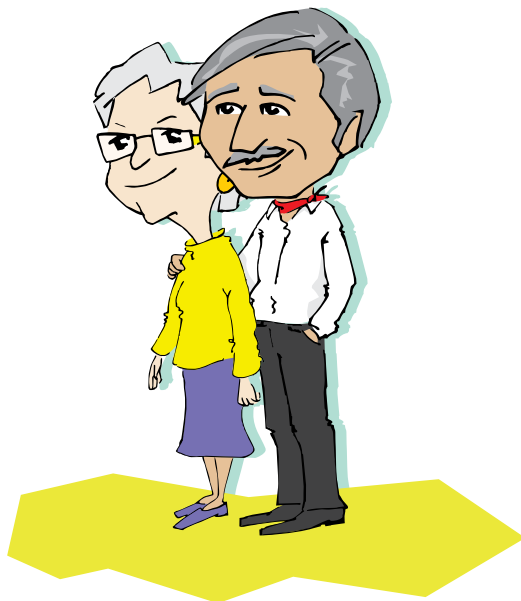
El concepte de sexe, en canvi, se circumscriu dins del domini de la biologia i fa referència als trets fisiològics, bioquímics i orgànics que distingeixen mascles i femelles. Tot i que el gènere gramatical i el sexe coincideixen quan les paraules es refereixen a éssers sexuals, no hem de confondre'ls.

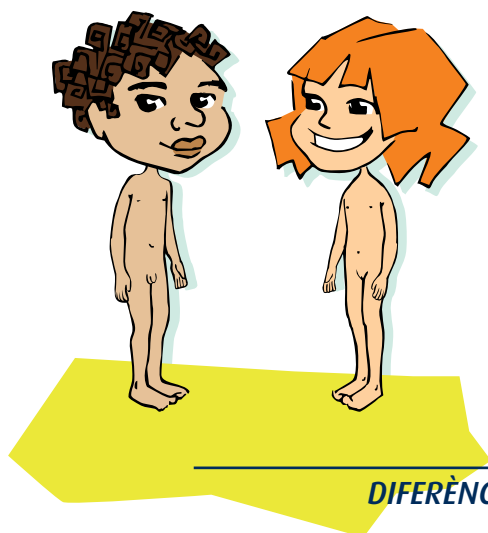

- la joventut:** Paraula de gènere gramatical femení que fa referència a un col·lectiu de persones d'ambdós sexes.
- el carretó:** Paraula de gènere gramatical masculí que fa referència a un objecte.
- el secretari:** Paraula de gènere gramatical masculí que fa referència a una persona del sexe masculí.
- la regidora:** Paraula de gènere gramatical femení que fa referència a una persona del sexe femení.

Ara bé, hem de tenir ben present la repercussió del gènere gramatical a l'hora de representar homes i dones en la llengua.

EN FEMENÍ	EN MASCULÍ
dona	home
àvia	avi
catalana	argentí
jubilada	jubilat

El darrer concepte que volem delimitar és el de gènere com a terme circumscrit dins del domini de la sociologia. En aquest context fa referència a la construcció social que atribueix trets, actituds i rols diferents a cada sexe. Com a construcció social és modificable i els continguts varien segons les cultures. Així doncs, per *gènere* entenem les diferències socials entre dones i homes —diferències que són apreses culturalment i que són modificables— i per *sexe* entenem les diferències biològiques —diferències que són innates.

DIFERÈNCIES DE SEXE

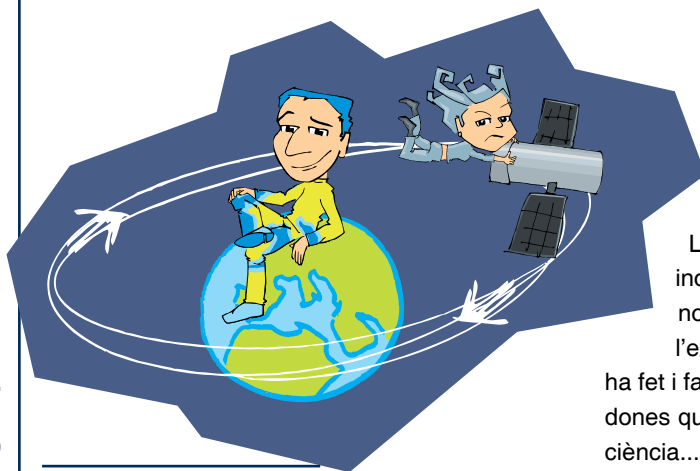
DIFERÈNCIES DE GÈNERE

2.2. Sexisme i androcentrisme

El sexisme és una ideologia que defensa la superioritat d'un sexe sobre un altre. La supremacia dels homes al llarg de la història ha situat el sexe masculí com a sexe dominant i el femení com a sexe dominat. Diferència i jerarquia verte-bren aquesta ideologia. Diferència perquè assigna uns papers de gènere fortament dividits basant-se en característiques que considera intrínseques de cada sexe. Partint d'aquesta concepció, estableix uns patrons de conducta que en el cas dels homes se situen en l'espai públic i en el de les dones, en l'espai domèstic. Jerarquia perquè valora el que fan i són els homes segons els patrons establerts, i desvalora el que fan i són les dones, i sovint les redueix a objectes sexuals.

SEXISME

ANDROCENTRISME

Causa o conseqüència del sexisme, l'androcentrisme es caracteritza per situar els homes en el centre del món.

La perspectiva androcèntrica dona una visió incompleta de la realitat en la mesura que només fa visible el que fan els homes, fins a l'extrem d'atorgar-los només a ells tot el que ha fet i fa el conjunt de la humanitat. Així doncs, les dones queden excloses de la història, la cultura, la ciència... i, com veurem tot seguit, de la llengua; en definitiva, del món.

3.

Usos lingüístics sexistes i androcèntrics

3.1. Ús del masculí com a genèric: la dona invisible

3.2. Professions, oficis, càrrecs i ocupacions: la secretària i el director

3.3. Jerarquies i asimetries: quan uns valen més que les altres

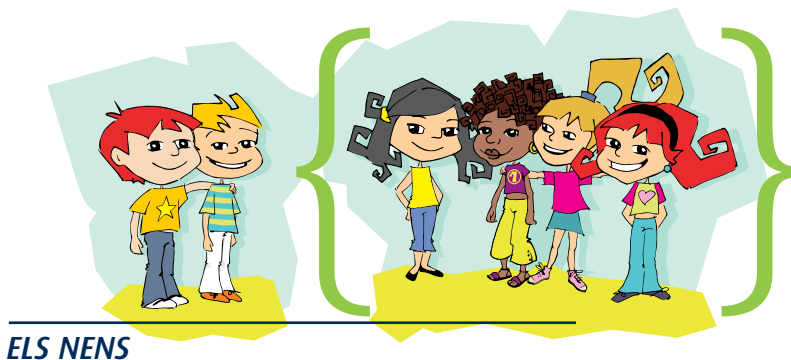
3.4. Adjectivació dels sexes: home intel·ligent i fort busca dona atractiva i sensible

3.

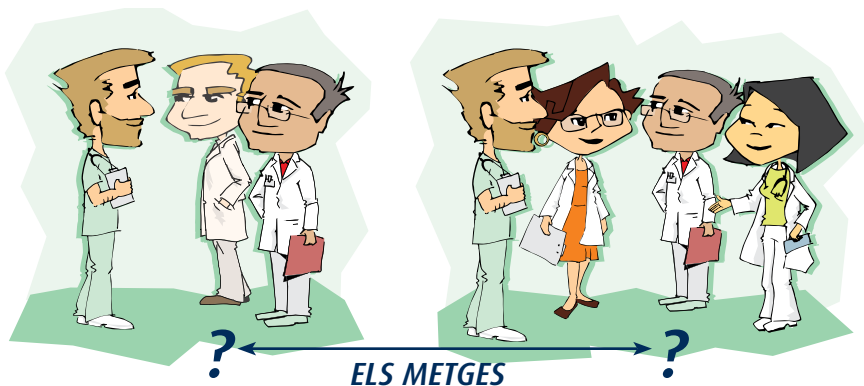
Usos lingüístics sexistes i androcèntrics

3.1. Ús del masculí com a genèric: la dona invisible

Les formes masculines referides a persones s'usen amb valor genèric quan fan referència a ambdós sexes, i amb valor específic quan fan referència només al sexe masculí. Aquest ús genèric dóna protagonisme als homes i invisibilitza les dones. El mateix ocorre amb la paraula *home*, que té una accepció genèrica, referida a tots dos sexes, a més de l'accepció específica, referida només a les persones de sexe masculí.

El risc d'usar el masculí amb valor genèric és que segons el context es pot crear ambigüitat perquè no queda prou clar si el referent és tot el gènere humà o només les persones de sexe masculí.

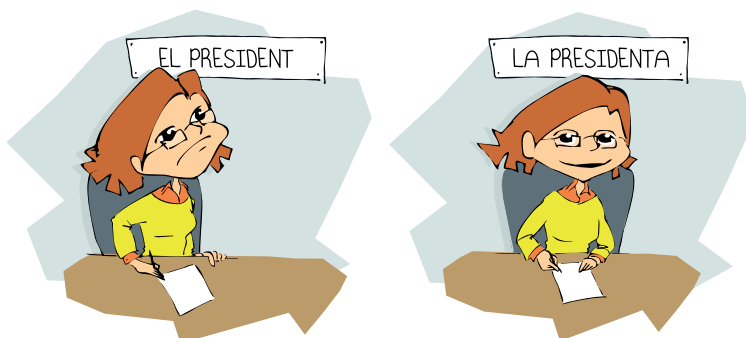
A banda, si usem sistemàticament masculins genèrics acabem teixint un discurs en què el referent femení és invisible, inexistent. Sense arribar a extrems grotescos en els quals se sacrifiqui la claredat i la comprensió d'un discurs, podem buscar alternatives al masculí genèric entre els recursos lèxics o de redacció que exposem més endavant. En definitiva, es tracta de trobar l'equilibri entre la paritat en la representació d'ambdós sexes en la llengua i el respecte als criteris del llenguatge formal.

3.2. Professions, oficis, càrrecs i ocupacions: la secretària i el director

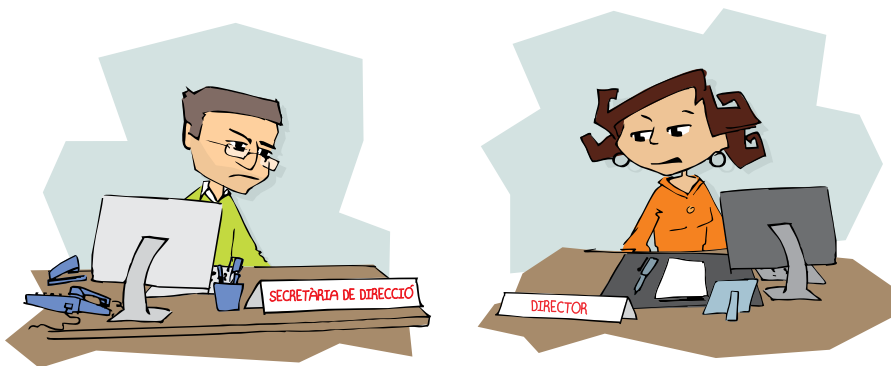
Les dones, com els homes, poden accedir a qualsevol lloc de treball i en la llengua catalana disposem de recursos morfològics suficients per poder formar la corresponent paraula femenina, o masculina, a fi de descriure les noves realitats. Les resistències a acceptar paraules noves dins d'aquest àmbit, doncs, no són pas d'ordre lingüístic, sinó d'ordre social. L'acceptació hauria de ser tan natural com la que té el lèxic adaptat a la innovació d'altres àmbits, com ara la informàtica.

Per tant, quan ens referim a una persona que ocupa un càrrec o exerceix una professió, hem d'utilitzar el gènere adequat. Quan ens referim a persones d'ambdós sexes o la referència pugui ser tant una dona com un home, hem de buscar formes lingüístiques representatives d'ambdós sexes.

També és una concepció sexista considerar que alguns oficis o càrrecs són exclusivament masculins o femenins. Ni ha de ser sempre una dona qui exerceixi funcions de secretaria ni ha de ser sempre un home qui exerceixi funcions de direcció.

3.3. Jerarquies i asimetries: quan uns valen més que les altres

En les frases, l'ordre d'aparició dels noms estableix jerarquia.

***Els homes i les dones** d'aquesta comunitat viuen en condicions climàtiques extremes. A l'alba, **mentre els homes** tallen blocs de gel per fondre, **les dones** vetllen el foc dins les tendes. **Homes i dones** surten a caçar al llarg del matí.*

Si es tracta de noms comuns, és convenient alternar-ne l'ordre i evitar que sempre apareguin en primer lloc els masculins seguits dels femenins.

✓ **Els homes i les dones** d'aquesta comunitat viuen en condicions climàtiques extremes. A l'alba, **mentre les dones** vetllen el foc dins les tendes, **els homes** tallen blocs de gel per fondre. **Dones i homes** surten a caçar al llarg del matí.

Si es tracta de noms propis, podem seguir l'ordre alfabètic.

Componen l'expedició **Jordi Fageda, Raül Tubau, Àngels Garcia i Clara Borràs.**

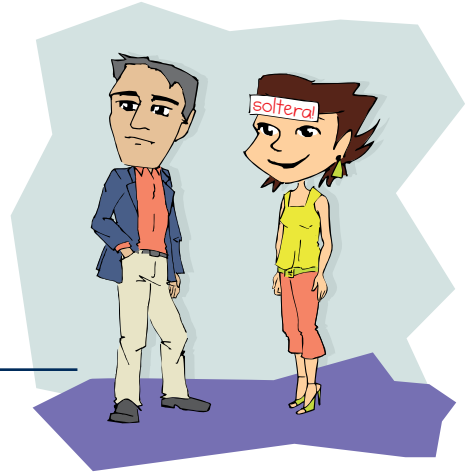
✓ Componen l'expedició **Clara Borràs, Jordi Fageda, Àngels Garcia i Raül Tubau.**

Amb tot, en els casos en què el protocol o l'educació marquin un cert ordre d'aparició, en primer lloc s'ha de seguir aquest ordre.

El president del Consell, Enric Vila, la vicepresidenta, Marta Grau, i la vocalia d'esports formada per Miquel Sanchís, Frederic Palau, Anna Jofre i Roser Gràcia.

✓ *El president del Consell, Enric Vila, la vicepresidenta, Marta Grau, i la vocalia d'esports formada per Roser Gràcia, Anna Jofre, Frederic Palau i Miquel Sanchís.*

Cal evitar l'asimetria en els tractaments de dones i homes. D'una banda, hem d'evitar el tractament de *senyoreta* perquè semànticament és asimètric respecte de la paraula masculina *senyoret*, ja que inclou informació personal sobre l'estat civil de les dones, informació que no recullen les paraules *senyoret* o *senyor*.

el senyor Fargas i la senyoreta Palou

✓ *el senyor Fargas i la senyora Palou*

✓ *la senyora Palou i el senyor Fargas*

D'altra banda, hem d'evitar presentar les dones com a éssers dependents o lligats a l'home o al seu llinatge.

*El Sr. Josep Garriga i la seva esposa,
Marina Roca de Garriga,
han assistit a l'acte inaugural.*

4.

Recursos per no discriminar

4.1. Del lèxic

4.2. De la redacció

Fins ara hem exposat alguns dels usos lingüístics mitjançant els quals reflectim concepcions sexistes o perspectives androcèntriques. Pel que fa a les jerarquies i les asimetries ja hem ofert estratègies per evitar-les i pel que fa a l'adjectivació l'única estratègia possible és triar els adjectius amb consciència.

Els recursos que oferim tot seguit se centren bàsicament a evitar el masculí genèric referit a persones i a representar de manera igualitària tant homes com dones en el llenguatge. Si bé aquests recursos poden anar a favor de la precisió, en la mesura que hi evitem ambigüitats i hi representem amb més exactitud la realitat, també és cert que aquests mateixos recursos poden anar en detriment de la claredat, i, en els textos escrits, la llegibilitat. Com tot, depèn de l'ús que se'n faci. Cal tenir cura, doncs, en la tria d'un recurs o un altre segons el context, i assegurar-nos sempre que l'entesa hi preval.

Hem classificat les propostes següents en dos grups. A *Del lèxic* abordem diversos aspectes relacionats amb els recursos que ens ofereixen els substantius i recollim alguns adjectius i pronoms mitjançant els quals podem canviar el discurs i evitar la referència explícita al sexe de les persones. A *De la redacció* abordem algunes estratègies de redacció que ens permeten teixir un discurs net de sexisme.

4.1. Del lèxic

4.1.1. Substantius

4.1.1.1. Tipologia

Dins dels substantius que fan referència a les persones, com a individus o com a grups, hi ha substantius que marquen semànticament el sexe, que anomenarem *substantius sexuats*, i substantius que no el marquen, que anomenarem *substantius asexuats*. En els primers podem establir una relació de correspondència entre el gènere gramatical i el sexe del referent, mentre que en els segons no podem relacionar-los de cap manera.

Substantius sexuats

gènere femení →

gènere masculí →

Substantius asexuats

gènere femení ➔

gènere masculí ➔

Així, el gènere femení de paraules com ara *monitora*, *presidenta* o *la contribuent* es correspon amb el sexe femení del referent; però, en canvi, el gènere femení de paraules com ara *gent*, *persona* o *comissió* no es correspon amb cap sexe marcat i, en aquests casos, pot fer referència a homes i dones.

senyora =

paraula femenina →

gent =

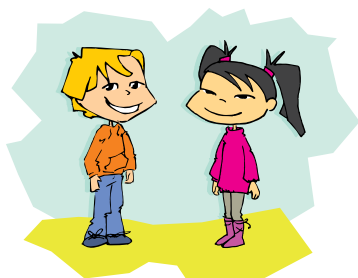

paraula femenina ➔
en aquest cas el referent és
un col·lectiu de persones que
poden ser de diferents sexes.

Substantius sexuats

Dins del grup de substantius sexuats, distingim els que són variables, és a dir, els que presenten formes diferents per a cada gènere gramatical, i els que són invariables, és a dir, els que tenen una sola forma per a tots dos gèneres. Entre els primers, n'hi ha que deriven d'una mateixa arrel i n'hi ha que tenen arrels diferents.

substantius sexuats variables

nen nena
(deriven d'una mateixa arrel)

home dona
(deriven d'arrels diferents)

substantius sexuats invariables

jove

En el cas dels substantius sexuats variables, l'ús d'una forma o altra ja fa explícit el gènere gramatical mitjançant el qual identifiquem el sexe del referent. En canvi, en el cas dels substantius sexuats invariables, només quan apareixen determinants o adjectius que fan la concordança de gènere fem explícit el gènere del substantiu mitjançant el qual identifiquem el sexe del referent.

*Ha quedat vacant una plaça de **cap de servei**.*

***La cap de servei** ha revisat els documents.*

Així doncs, en la primera frase no hi ha cap element que marqui *cap de servei* com a forma femenina o masculina (i, per tant, pot fer referència tant a una dona com a un home), mentre que, en la segona frase, el determinant *la* marca l'expressió com a forma femenina (i, per tant, fa referència a una dona).

Substantius asexuats

Dins del grup de substantius asexuats, distingim els mots col·lectius i genèrics, i els que designen activitats i organismes. Els mots col·lectius i genèrics, com ara *joventut*, *poble*, *persona* o *personal*, fan referència a una persona o a un grup de persones sense marcar-ne el sexe. Els mots d'activitats i organismes, com ara *advocacia*, *enginyeria*, *gerència* o *presidència*, designen activitats, professions, organismes o càrrecs que en alguns contextos poden funcionar per al·ludir a les persones que les desenvolupen o els representen.

substantius asexuats

col·lectius i genèrics

joventut

activitats i organismes

advocacia

A banda dels mots, hi ha expressions, formades per un substantiu d'aquest tipus i un adjectiu, un sintagma preposicional o una frase subordinada, que també funcionen com a col·lectius o genèrics —*poble català*, *part arrendatària*, *persona que signa*, *personal d'administració*—, o com a activitats o organismes —*funció pública*.

Aquesta classificació, la podem resumir en el quadre que segueix:

Substantius referents a persones o grups de persones	Substantius sexuats (correspon­dència entre gènere i sexe)	Substantius variables	D'una mateixa arrel	Masculí	Femení	
				nen director	nena directora	
			D'arrels diferents	Femení	Masculí	
				dona mestressa	home amo	
		Substantius invariables			Masculí i femení	
					artista jove	

	Substantius asexuals (cap relació entre gènere i sexe)	Col·lectius i genèrics	Paraules	Expressions
			adolescència, ciutadania, electorat, joventut, poble, equip, part, persona, personal, plantilla	poble català, part arrendatària, persona que signa, personal, d'administració
		Activitats i organismes	Paraules	Expressions
			advocacia, enginyeria, gerència, presidència	funció pública

4.1.1.2. Usos sexistes

Si triem un mot del grup de substantius sexuals, incorrem en un ús sexista quan:

1. Usem una forma masculina en singular o plural per referir-nos a una dona o a un conjunt de dones.

masculí singular ➡

*La Sra. Sala, **regidor** de Cultura, va presentar l'acte.*

masculí plural ➡

*Quatre **monitors** van avançar-se per plantar les tendes.*

2. Usem una forma masculina com a genèrica en els casos següents:

- 2.1. Quan el referent pot ser una dona o un home.

masculí singular ➡ o

*Ha de signar **el president** de l'entitat que sol·licita la subvenció.*

- 2.2. Quan el referent són dones i homes, si crea ambigüitat interpretativa o es perd precisió.

masculí plural ➡

*La mestra va fer una activitat amb **els nens** de cinquè.*

Carta 1

Diputació de Girona

Àrea de Cultura

Sra. Eulàlia Mallol Garcia
President de l'Associació Cultural Àgora

Benvolguda senyora,

Li faig arribar el programa del cicle de conferències Artjove, organitzat per la Diputació de Girona en col·laboració amb diversos ajuntaments de les comarques gironines, que tindrà lloc el proper mes de juny.

Atès que l'associació que vostè presideix promou l'art entre els joves amb diversos programes de formació i exposicions, hem considerat que pot interessar-li fer-ne difusió a la seva ciutat.

Les conferències són gratuïtes i els que hi assisteixen rebran un dossier amb documentació sobre els artistes participants.

Ben cordialment,

Joana Fernández Monell
Director de l'Àrea de Cultura

Girona, 27 de març de 2009

✓ Carta 2

Diputació de Girona

Àrea de Cultura

Sra. Eulàlia Mallol Garcia
Presidenta de l'Associació Cultural Àgora

Benvolguda senyora,

Us faig arribar el programa del cicle de conferències Artjove, organitzat per la Diputació de Girona en col·laboració amb diversos ajuntaments de les comarques gironines, que tindrà lloc el proper mes de juny.

Atès que l'associació que presideix promou l'art entre la joventut amb diversos programes de formació i exposicions, hem considerat que pot interessar-vos fer-ne difusió a la vostra ciutat.

Les conferències són gratuïtes i tothom que hi assisteixi rebrà un dossier amb documentació sobre el conjunt d'artistes que hi participen.

Ben cordialment,

Joana Fernández Monell
Directora de l'Àrea de Cultura

Girona, 27 de març de 2009

4.2.4.2. Textos oberts

En aquest tipus de textos, la redacció i el tractament han de fer referència a tothom, sense discriminar ningú per raó de sexe. Segons el tipus de document, seran més adequats uns recursos o altres.

Si es tracta de formularis o impresos, ja hem vist que les expressions despersonalitzades són un bon recurs per evitar les formes dobles. Amb tot, si cal emprar una expressió amb marca de gènere, les formes dobles separades de barres s'adeqüen a aquest tipus de textos curts i esquemàtics.

Si es tracta de cartes, oficis, circulars i altres tipus de documents de redacció seguida, convé utilitzar el tractament de vós i evitar les expressions amb marques de gènere. Amb tot, si cal emprar-les és preferible utilitzar les formes senceres.

Finalment, si es tracta de textos normatius o legals, en què es fa referència a càrrecs unipersonals i a la ciutadania, el grup de substantius asexuals poden ser un bon recurs per incloure els dos gèneres. Si cal emprar substantius sexuals, segons el cas utilitzarem les formes abreujades o les formes senceres.

Vegem-ne alguns exemples:

✓ **Imprès 2**

Imprès 1

Sol·licitud de subvenció per a escriptors

Dades del sol·licitant	DNI
Sr./Sra.	el dia
Nascut/uda a	Població
Domicili	C/e
Telèfon	

Descripció del projecte

Documentació que s'adjunta

- Fotocòpia del DNI del sol·licitant
- Currículum del sol·licitant
- Descripció detallada del projecte

Localitat i data

Signatura

Sol·licitud de subvenció per a escriptors/ores

Dades de la persona sol·licitant	DNI
Nom i cognoms	
Lloc i data de naixement	
Domicili	Població
Telèfon	C/e

Descripció del projecte

Documentació que s'adjunta

- Fotocòpia del DNI de la persona sol·licitant
- Currículum de la persona sol·licitant
- Descripció detallada del projecte

Localitat i data

Signatura